

Cühenî ile Ebû Abdullah İbn Mende, Ra-baî, İbn Müferric, Ebü'l-Kâsım İbnü'd-Debbâğ, Abdülganî el-Ezdî başta olmak üzere pek çok talebe ondan istifade etti. Ticaretle uğraştığından seyahatlerinde maddî sıkıntı çekmediği anlaşılan, hadis rivayeti yanında hadislerde görülebilecek gizli kusurlar ve râvilerle ilgili cerh ve ta'dîl sahasında yetişkin bir âlim olduğu söylenen İbnü's-Seken, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhih*'leri ile Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerini güvenilir bulduğu için tavsiye etmiş, bunların temel kitaplar olduğunu belirtmiştir. İbnü's-Seken 15 Muharrem 353'te (2 Şubat 964) Mısır'da vefat etti.

Eserleri. 1. *eş-Şâhihü'l-müntekâ (es-Sünenü's-şihâhu'l-me'sûre 'an Resûlil-lâh)*. Ahkâm hadislerinin senedleri hafzedilerek fıkıh bablarına göre düzenlendiği hacimli bir eser olup Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 624, vr. 28^b-29^a) ve VIII. (XIV.) yüzyılda istinsah edildiği anlaşılan risâle de muhtemelen bu eserden bir parçadır. *Hediyetü'l-ârifin*'de (I, 389) İbnü's-Seken'in *es-Sünen fi'l-hâdis, eş-Şihâhu'l-me'sûre 'ani'n-nebi, eş-Şâhihü'l-müntekâ fi'l-hâdis* adlarını taşıyan üç ayrı eserinden bahsedilmekteyse de Kettânî'nin tesbitine göre bunlar aynı kitap için kullanılmış değişik isimlerden ibarettir. 2. *el-Hurûf fi's-şahâbe*. İbn Abdülber, Ebü'l-Kâsım İbnü'd-Debbâğ'ın İbnü's-Seken'den dinlediği bu eserini ondan kıraat metoduyla aldığını söylemektedir. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*'nin mukaddimesinde İbnü's-Seken'i sahâbe hakkında eser yazanlar arasında saymakta, ancak onun bu eserinden istifade edip etmediğine dair bilgi vermemektedir. Zehebî ise İbnü's-Seken'in bu kitabının kendisine ulaşmamış olmasını, Mağrib ülkelerinin dışında yaygınlık kazanamaması ile açıklamaktadır (*A'lâmü'n-nübela*, XVI, 117). 3. *ed-Du'afâ ve'l-metrûkin* (İbn Hayr, s. 211).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 12; İbn Atiyye el-Endelüsî, *Fihris* (nşr. Muhammed Ebü'l-Ecfân - Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1983, s. 66-67; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 95-211; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, XVI, 117-118; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 937-938; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, s. 88-89; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 3; Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali el-Belavî, *Şebet* (nşr. Abdullah el-Amrânî), Beyrut 1403/1983, s. 241; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1006, 1074, 1075; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 389; Kettânî, *er-Risâletü'l-müste'rafe*, s. 25-26; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 378-379; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, VI, 156; "İbn Seken", *DMB*, III, 694-695; Ali Osman Koçkuzu, "Fireb-ri", *DİA*, XIII, 132.

SELAHATTİN POLAT

İBNÜ'S-SELCÎ (ابن السجی)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Şücâ' es-Selcî el-Bağdâdî
(ö. 266/880)

Hanefî fakihî, hadis
ve kelâm âlimi.

23 Ramazan 181 (18 Kasım 797) tarihinde doğdu. Kudâa kabilesinin kollarından Benî Seld'e mensuptur. Bazı eserlerde İbnü's-Sellâc şeklinde anılması, Seldî nisbesinin aileden birinin icra ettiği kar veya buz (seld) satıcılığı mesleğiyle irtibatlandırılmasından kaynaklanmış olmalıdır. Fıkıhta en önemli hocası Hasan b. Ziyâd el-Lü'lû olup adı sık sık bu hocası ile birlikte zikredilmiştir. Ayrıca Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve Ebû Yûsuf'un önde gelen talebeleriyle Bişr b. Gıyâs el-Merîsî'den fıkıh tahsil etti. İbn Uleyye, Vâkıdî, Vek' b. Cerrâh ve Yahyâ b. Âdem gibi muhaddislerden hadis dinledi; Yahyâ b. Muhammed el-Yezîdî'den kıraat dersi aldı. Kendisinden İbn Şeybe, Hasan b. Ziyâd'ın müsnedini tedvin eden Muhammed b. İbrâhim b. Hubeys el-Begavî, Abdullah b. Ahmed b. Sâbit el-Bezzâz, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Herevî, Abdülvehhâb b. Ebû Hayye gibi âlimler hadis ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali el-Kureşî kıraat rivayet etti. Tahâvî'nin hocası Ahmed b. Ebû İmrân ile Ahmed b. Mûsâ el-Kumrî de ondan fıkıh öğrenmiştir.

Halife Mutevekkil - Alellah, İbnü's-Selcî'yi Bağdat kadılığına tayin etmek istemişse de bir rivayete göre Bişr b. Gıyâs el-Merîsî'nin fikirlerini desteklediği yönündeki ihbar üzerine, diğer bir rivayete göre ise Ahmed b. Hanbel'in onaylamaması sebebiyle bundan vazgeçmiştir. İbnü's-Selcî'nin kadılık teklifini kendisinin kabul etmediği de nakledilmiştir. İbnü's-Selcî 4 Zilhicce 266 (16 Temmuz 880) tarihinde Bağdat'ta vefat etti, vasiyetine uyularak Dârürrakîk mevkiindeki evine defnedildi. Ölüm tarihi hususunda 6 ve 10 Zilhicce (18 ve 22 Temmuz), yıl olarak da 257 (871) ile 267 (881) arasında değişen farklı rivayetler de vardır.

Zamanında Hanefî fıkının otoriteleri arasında sayılan İbnü's-Selcî, sahip olduğu re'y ile hadis bilgisi sayesinde Ebû Hanîfe'ye ait görüşlerin illetlerini ve hadisten dayanaklarını tesbit ederek mezhebin temellendirilmesine katkıda bulunmuştur. *Taşhîhu'l-âşâri'l-kebîr* adlı eserini bu amaçla kaleme almış olması kuvvetle muhtemeldir. İbnü's-Selcî, İsâ b. Ebân ile

birlikte, III. (IX.) yüzyılda Hanefî fıkıh geleneğini kendi usulü çerçevesinde geliştiren ve yeni meseleler karşısında savunan en önemli simaları arasında yer almaktadır. Bu gelişmelerin başında, mihne hareketinin başarısızlığa uğramasının ardından en parlak günlerini yaşayan ehl-i hadisin Hanefîler'e karşı eleştirilerinin yoğunlaşması gelmektedir. İbnü's-Selcî, ehl-i hadîse ve özellikle bu hareket içinde yer alan Hanbelî mezhebiyle Haşviyye'ye karşı hem kelâm hem fıkıh sahasında verdiği mücadele ile kendini göstermiştir. Nitekim ehl-i hadisin önde gelen siması Osman b. Saîd ed-Dârimî'nin *er-Red 'ale'l-Merîsî el-'anîd* adıyla tanınan eseri aslında Merîsî'ye olduğu kadar Seldî'ye karşı yazılmış bir reddiye mahiyetindedir.

İbn Adî, Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî, Ebû'l-Feth el-Ezdî, Kavârîrî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ve Zehebî gibi muhaddisler İbnü's-Selcî'nin şahsına ve bazı rivayetlerine sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bunlar arasında kâfir ve yalancı olduğu, Müşebbihe'nin görüşlerini desteklemek için hadis uydurduğu, ya da Ebû Hanîfe'nin ictihadlarıyla tezâttir teşkil eden hadisleri hükümsüz kılamak hileler tasarladığı, bu sebeple de kendisinden rivayette bulunulamayacağı şeklinde ağır tenkitler bulunmaktadır. Ancak İbnü's-Selcî'nin, lehinde mevzû hadisler rivayet ettiği ileri sürülen Müşebbihe'yi tenkit için *er-Red 'ale'l-Müşebbihe* adlı bir eser kaleme alması, bu eleştirilerin şiddetinde görüş ayrılıklarının belli bir rol oynadığını düşündürmektedir.

İbnü's-Selcî'nin çeşitli görüş ve rivayetleri başta Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin *en-Nevâzil fi'l-fürû'* ve *'Uyûnü'l-mesâ'il* ile Serahsî'nin *el-Mebsû't* u olmak üzere Hanefî kaynaklarında ictibas edilmiştir. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 197) bir nüshası bulunan *Kitâbü'l-Keffâre*'den başka kaynaklarda adı geçen bazı eserleri şunlardır: *Taşhîhu'l-âşâri'l-kebîr*, *er-Red 'ale'l-Müşebbihe*, *Kitâbü'l-Mu'dârabe*, *Kitâbü'n-Nevâdir*, *Kitâbü'l-Menâsik*.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman b. Saîd ed-Dârimî, *er-Red 'ale'l-Merîsî* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütüb ilmiyye), s. 76-77, 193; ayrıca bk. neşredevinin girişi (İbnü's-Selcî'nin biyografisi); Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 338; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 2292-2293; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 259-260; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ahbabu Ebî Hanîfe ve aşhâbihi*, Haydarâbâd 1394/1974, s. 157-158; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 350-352; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, I, 453; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 140; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 138-139; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ*

(nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1406/1986, III, 70-71; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 241; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 379-380; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 629; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 577-579; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 35-36; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 173-175; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 152-153; Sibt İbnü'l-Acemî, *Keşfü'l-ħaşış 'amen rumiye bi-vaz'î'l-ħadîş* (nşr. Subhî es-Sâ-merrâî), Bağdat 1984, s. 379; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IX, 220-221; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcimü'ş-şâbakâtü'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Dimaşk 1412/1992, s. 191-193; *Keşfü'z-zunûn*, I, 346, 410; II, 1453, 1459, 1981; Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 171-172; Sezgin, *GAS*, I, 436, 447; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 255-256; *TÜYATOK*, 05/II, s. 129-130; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 29.

CENGİZ KALLEK

İBNÜ'S-SEM'ÂNÎ

(bk. SEM'ÂNÎ, Ebü'l-Muzaffer).

İBNÜ'S-SEMH

(ابن السمح)

Ebü'l-Kâsim Asbağ b. Muhammed
b. es-Semh el-Gimâtî
(ö. 426/1035)

Matematik ve astronomi âlimi.

Kültürlü bir ailenin çocuğu olarak Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Öğrencisi Ebü Mervân Süleyman b. Muhammed en-Nâşî, onun güneş yılı hesabıyla elli altı yıl yaşadığını ve 18 Receb 426'da (29 Mayıs 1035) vefat ettiğini söylediğine göre (Sâid el-Endelüsî, s. 170) 368 (979) yılında doğmuş olması gerekir. Küçük yaştan itibaren aklı ilimlere merak duyan İbnü's-Semh, döneminde Endülüs'ün en meşhur matematikçisi olan Mesleme b. Ahmed el-Mecrîfî'den matematik ve astronomi okudu; ayrıca tıp alanında da bilgi sahibiydi. V. (XI.) yüzyılın başlarında Hakem el-Muntasır döneminde çıkan siyasî karışıklıklar sebebiyle Kurtuba'dan ayrılarak Gırnata'ya (Granada) yerleşti ve huzurlu bir hayattan sonra burada öldü.

Eserleri. 1. *el-'Amel bi'l-uşurlâb*. Mercé Villadrich Grau tarafından incelenip İspanyolca'ya tercüme edilmiştir (Barcelona 1986). 2. *el-Kâfi fi'l-ħisâbi'l-hevâ'i* (*Risâle kâfiye fi'l-ħisâbi'l-hevâ'i*). On bölümden meydana gelen eser zihinden hesap yapma usulleri üzerine yazılmıştır (Sezgin, V, 356). 3. *Kitâbü Şimâri'l-'aded*. Sayı sistemlerinin pratik hayatta sağladığı yararları konu alan eser *Kitâbü'l-Mu'âmelât* adıyla da anılır

(a.g.e., V, 356). 4. *Zic 'alâ mezhebi's-Sindhind*. Sindhind (Siddhanta) yöntemiyle düzenlenen astronomi tablolarını konu edinen eser iki bölümden oluşmaktadır; ilk bölümü cetvellere, ikinci bölümü ise bunların izahına ayrılmıştır. İbnü'z-Zerkâle'nin *el-'Amel bi's-şahîfe* adlı çalışmasının 64 ve 65. bablarının bu kitap-tan alındığı sanılmaktadır (*EP* [İng.], III, 928). 5. *Kitâbü't-Ta'rif bi-şüreti şan'a-ti'l-uşurlâb*. 6. *Kitâb fi'l-hendese*. 7. *Kitâbü Ta'bi'atü'l-'aded*. 8. *Kitâbü'l-Medħal ile'l-hendese*. Öklid'in *Elementler*'inin tefsiri mahiyetindedir. Bunlardan başka yıldızların zenit noktalarının hesaplanmasına dair bir kitabın 416 (1025) yılında Eski İspanyolca'ya yapılan bir tercümesi bulunmakta ve bunun aslının İbnü's-Semh'e ait olduğu kabul edilmektedir (Sezgin, VI, 249).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, Beyrut 1985, s. 169-170; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ* (nşr. İzzet Attâr el-Hüseynî), Kahire 1375/1955, I, 207; İbn Ebû Usaybia, *‘Uyûnü'l-enbâ*, s. 483-484; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1377; Suter, *Die Mathematiker*, s. 85; Brockelmann, *GAL*, I, 623; *Suppl.*, I, 861; *Hediiyetü'l-'ârifin*, I, 224; E. S. Kennedy, *Islamic Astronomical Tables*, Philadelphia 1956, s. 126; Sarton, *Introduction*, I, 715; Sezgin, *GAS*, V, 356; VI, 249; D. Pingree, "İbn al-Samh", *EP* (İng.), III, 928-929; Rızâ Enzâbî Nijâd, "İbn Semh", *DMBİ*, III, 707-708; Muhammed es-Süveysî, "İbnü's-Semh", *Mevsû'atü'l-ħadâreti'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 269-270.

SADETTİN ÖKTEN

İBNÜ'S-SEMMÂK, Ebû Amr

(أبو عمرو ابن السمك)

Ebü Amr Osmân b. Ahmed
b. Abdillâh ed-Dekkâk el-Bağdâdî
(ö. 344/955)

Muhaddis.

260 (873) yılı civarında doğduğu tahmin edilmekte, el-Bâzü'l-eşheb lakabıyla anılmaktadır. Hanbel b. İshak, Ebû İshak el-Harbî, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, İbnü'l-Münâdî gibi hocalardan hadis dinledi; Cehdamî ve Muhammed b. Ahmed el-Berrâ'dan kıraat öğrendi. Dârekutnî, İbn Şâhin, Hattâbî, Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nisâbüri, Şeyh Müfid ve İbn Şâzân el-Bağdâdî gibi âlimler de onun talebesi oldular. Bağdat'ta yaşadığı anlaşılan İbnü's-Semmâk, kendi eserlerini ve kütüphane-sindeki kitapların çoğunu bizzat istinsah etti. Âlî, nâzil, sağlam ve zayıf ayırımı yapmadan elde ettiği rivayetleri toplamak suretiyle hacimli eserler meydana getiren İbnü's-Semmâk seçici davranmadığı için

eleştirilmiştir. Dârekutnî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi âlimler onu "sika" ve "sadûk" terimleriyle değerlendirirken (Hatîb, XI, 303) Zehebî kendisini güvenilir bulmakla beraber bazı rivayetlerinin tenkit edildiğini söylemektedir (*Mizânü'l-i'tidâl*, III, 31). İbn Hacer ise Buhârî'den yaklaşık bir asır sonra vefat etmesine rağmen onun bazı şeyhlerine ulaşip âli isnadlar elde ettiğini belirtmektedir (*Lisânü'l-Mizân*, IV, 131). İbnü's-Semmâk 26 Rebiülevvel 344'te (20 Temmuz 955) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbüddeyr Kabristanı'nda defnedildi.

Eserleri. 1. *Hadîş*. Talebelerinden İbn Şâzân el-Bağdâdî'nin rivayet ettiği ve birkaç cüzden oluştuğu ifade edilen risâle-nin (Kettânî, s. 146) bazı kısımları Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Elbânî, s. 58). 2. *Cüz' fihî hadîşü münker ve nekîr ve hadîşü Züreyb vaşiiyyi 'İsâ'aleyhi's-selâm ve ğayru zâlik* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 86, vr. 202-207). 3. *el-Fevâ'idü'l-muntekât*. Bazı kısımları Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunan eserde müellifin, hocası Hanbel b. İshak'ın cüzünden seçtiği hadisler de yer almaktadır (a.g.e., s. 59). 4. *Vefeyâtü şüyûhih* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 106). 5. *el-Emâlî* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 89/7, vr. 99-190). 6. *Fezâ'ilü Ehli'l-beyt*. Eserden Hz. Ali ile ilgili olan bazı rivayetler İbn Şehrâşûb'un *Menâkıbü âli Ebî Tâlib* adlı kitabında nakledilmiştir (II, 88, 136, 186, 282, 337).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 302-303; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 290; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü âli Ebî Tâlib*, Beyrut 1405/1985, II, 88, 136, 186, 282, 337; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 378; Zehebî, *el-Muğnî*, II, 424; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 444-445; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 865; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 31; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 922; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 501; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 131-132; Elbânî, *Mahtûât*, s. 58-59; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 369-370; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 61, 146, 151, 178, 429; "İbn Semmâk", *DMBİ*, III, 705-706.

NURİ TOPALOĞLU

İBNÜ'S-SEMMÂK, Ebü'l-Abbâs

(أبو عباس ابن السمك)

Ebü'l-Abbâs Muhammed
b. Sabîh el-Kufî
(ö. 183/799)

İlç dönem vâiz ve zâhidlerinden.

Kûfe'de doğdu, İcl kabilesinin âzathı-larındandır. Kaynaklarda İbnü's-Semmâk olarak tanınan birkaç şahsın bulunması, künyesinin Ebû Ca'fer, Ebû Amr, Ebü'l-